

ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ КОНТАКТІВ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО З КРАЇНАМИ АНТАНТИ

І.ДАЦКІВ

Тернопільський національний економічний університет

Анотація

У статті розглядаються питання, пов'язані з зовнішньополітичною і дипломатичною діяльністю Української Держави, проаналізовано низку важливих заходів Гетьманату Павла Скоропадського, спрямованих на встановлення дипломатичних контактів з країнами Антанти.

Ключові слова: гетьман, Антанта, дипломати, переговори, уряд.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, связанные с внутренней политикой и дипломатической деятельностью Украинской Державы, проанализированы важные дипломатические мероприятия Гетманата Павла Скоропадского, направленные на установление контактов со странами Антанты.

Ключевые слова: гетман, Антанта, дипломатия, переговоры, правительство.

Summary

In the given article we analyse the questions concerning the foreign policy and diplomatic activity of Ukrainian State, analysed a number of important steps of hetman state of Pavlo Skoropadskiy concerning the establishment of diplomatic relations with the countries of Antanta.

Key words: hetmanat, Antanta, diplomats, negotiations, government.

Розвиток української дипломатії на сучасному етапі не може здійснюватись успішно без вивчення та узагальнення історичного досвіду міжнародної діяльності України, її дипломатичної служби в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

У добу Гетьманату Павла Скоропадського українська дипломатія здійснила низку важливих кроків, спрямованих на посилення міжнародних позицій України. Саме з розбудовою Української Держави відбулося системне творення української дипломатичної служби, розгорнулася діяльність українських дипломатичних представництв за кордоном.

Висвітлення дипломатичної діяльності Української Держави розпочалося ще в процесі визвольних змагань. У цьому контексті значний інтерес викликають праці тих, хто брав безпосередню участь у процесі організації та діяльності зовнішньополітичної служби Гетьманату – Д.Дорошенка, В.Липинського¹ та ін. Ними був закладений історіографічний фундамент вивчення дипломатичного досвіду Української Держави.

Гетьманат Павла Скоропадського в радянській історіографії згадувався переважно в контексті т.зв. боротьби з австро-німецькими окупантами. Радянські історики О.Карпенко, М.Супруненко² та ін. характеризували зовнішньополітичну діяльність уряду П.Скоропадського як антинародної інституції і маріонетки Центральних держав.

Більшість сучасних українських дослідників – Д.Веденєєв, О.Кучик, О.Реєнт, В.Солдатенко, В.Соловйова³ та ін. – характеризують Українську Державу загалом позитивно, доводять історичну зумовленість її створення та зовнішньополітичної діяльності. Для їхніх праць є характерними широка джерельна основа, намагання об'єктивно висвітлювати перебіг подій, аналіз конкретно-історичних аспектів міжнародної діяльності гетьманського уряду.

Українська Держава згідно з міжнародною правовою практикою підтвердила й прийняла на себе всі укладені угоди і зобов'язання попередніх урядів України. Вже у перших заявах і деклараціях П.Скоропадський наголошував, що новий уряд щиро прагне розвивати

миролюбні й дружні відносини з іншими країнами з метою визнання України світовим співтовариством як важливої умови незалежності та вільного суспільно-економічного розвитку.

Улітку 1918 р. П.Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство розпочали пошуки контактів з країнами Антанти. Вони сподівалися відновити відносини, встановлені з ними наприкінці 1917 р. й розірвані Берестейською угодою. На цьому ґрунті планувалася розбудова взаємовідносин, які б забезпечили визнання України повноправним суб'єктом міжнародної політики. Союз із Центральними державами не міг створити сприятливі умови для здійснення цього перспективного завдання, тому першим кроком до реалізації поставленої мети було встановлення дипломатичних зв'язків з нейтральними країнами.

Долаючи опір німецьких партнерів та труднощі, пов'язані з війною в Європі, українська дипломатія влітку 1918 р. зуміла знайти шлях до встановлення перспективних для налагодження відносин з країнами Антанти контактів, передусім із Швейцарією. Зусиллями С.Лукаsevича вдалося заснувати в Берні посольство, яке очолив цей талановитий дипломат, та консульства у Женеві й Цюриху. У ті ж дні українське посольство в Берліні домоглося встановлення дипломатичних відносин з Іспанією, Голландією та Швецією, згодом з Італією, Данією, Норвегією. Хоча до визнання Української Держави не дійшло, однак ці кроки сприяли певному зближенню з країнами Антанти і США⁴.

Активно діяв у цьому напрямку посол Української Держави в Болгарії О.Шульгин, відомий як палкий прихильник орієнтації зовнішньої політики на Антанту. Перебуваючи у Софії, він встановив контакти з дипломатами Англії, Франції, Італії. У доповідних записках Міністерству закордонних справ він наголошував, що кінець війни наближається й треба активно налагоджувати відносини з країнами Антанти. «Наша орієнтація попередня втратила свою силу, – писав він Дорошенкові. – Треба обов'язково їхати до Америки, Франції, Англії. Не треба це робити у формі офіційній. Напівурядова, напівгромадська, невелика, але солідна депутація була б дуже до речі. Сподіваюся, що війна так або інакше до зими закінчиться. Тоді прийде наш «Судний день», до якого ми зовсім не готові». Причому О.Шульгин повідомляв, що у переговорах з представниками Антанти він пропонує не наполягати на виводі німецьких військ з України з тим, щоб вони допомогли їй вистояти під натиском більшовицької Росії⁵.

Міністр закордонних справ Гетьманату Дмитро Дорошенко згадував, що у той момент Українська Держава прагнула перейти до рішучих кроків у реалізації планів встановлення дипломатичних відносин з країнами Антанти, але Німеччина й Австро-Угорщина виступили категорично проти будь-яких кроків у цьому напрямку. Все ж у вересні 1918 р. було направлено дипломатичну місію на чолі з М.Могилянським до Франції, а до Англії й США – місію І.Коростовця. «В половині жовтня австрійський представник у Києві принц Еміль Фюрстенберг, – зауважує Д.Дорошенко, – заявив Гетьманату, що його правительство «не має нічого проти того, щоб українське правительство шукало контакту з Антантою». Ще раніше висловилося в такому ж дусі німецьке правительство». Міністр закордонних справ Німеччини Зольф відверто заявив Дорошенкові, щоб Україна шукала для себе порятунку у Антанти, оскільки вже очевидна її перемога у війні⁶.

2 жовтня посол Української Держави в Німеччині Ф.Штейнгель писав, що аналіз внутрішнього і зовнішньополітичного становища в цій країні засвідчив, що вона перебуває на межі воєнної поразки і внутрішнього хаосу. Отже, ситуація нагально вимагала розпочати налагодження відносин з Антантою, яка здатна була забезпечити Україні державність і незалежність. Посол повідомляв, що йому достовірно відомо про готовність Антанти надіслати в Україну союзні війська, якщо це буде пропонувати її уряд⁷.

Помітною подією у процесі повороту зовнішньої політики у бік Антанти стала участь української делегації під керівництвом І.Коростовця у конференції країн Антанти в Яссах на початку листопада 1918 р.⁸ У вербальній ноті до її учасників І.Коростовець наголошував, що Україна прагне зберегти свій суверенітет і налагодити тісне співробітництво з країнами Антанти, не претендуючи на її негайне визнання. На зустрічах і переговорах з послами Франції Де Сент-Оріоном та Англії Г.Барклаєм він доповідав, що Україна під тиском обставин змушена була піти на підписання Берестейського мирного договору, оскільки війська більшовицької Росії зайняли Київ й окупували значну територію держави. На жаль, зауважував з прикрістю І.Коростовець, країни Антанти не надали практичної допомоги Україні і їй довелося шукати її у Центральних держав.

Але українській делегації не вдалося переконати представників альянсу. Зокрема, колишній французький віце-консул у Києві Е.Енно – основний консультант уряду Франції з українських справ – заявив І.Коростовцю, що Захід вважає гетьмана Скоропадського германофілом, а Україну – лише частиною Великої Росії. Посли Франції, Англії та США дотримувалися такої ж точки зору й вели переговори з представником України, зокрема 7 листопада, як з приватною особою. Щоправда, Де Сент-Оріон заявив, що у майбутньому ставлення країн Антанти до України залежатиме від того, яку допомогу надасть Київ союзникам у їх боротьбі за відновлення порядку в Росії. І.Коростовець попереджав представників Антанти про неминучу агресію Москви проти України і, оскільки німці створити українську армію не дозволили й залишають країну беззахисною, пропонував надіслати свої війська. Слід зауважити, що делегація білої Росії в Яссах під проводом П.Мілюкова у заявах до Антанти категорично заперечувала самостійність України, яка після ліквідації більшовицької влади в Росії мала залишитись її складовою⁹.

Між тим ситуація на фронтах світової війни восени 1918 р. зазнавала радикальних змін. 26 вересня розгорнувся широкий наступ військ Антанти під загальним командуванням маршала Франції Ф.Фоша на Західному фронті. За умов неминучої поразки німецької армії на Заході вже 29 вересня вийшла з війни Болгарія, а невдовзі – Туреччина. У середині жовтня внаслідок піднесення національно-визвольного руху поневолених народів імперії та катастрофи на італійському фронті почався розпад Австро-Угорщини, на уламках якої творилися нові держави, зокрема Чехословаччина, Польща та Західно-Українська Народна Республіка. 9 листопада в результаті революційних подій у Німеччині закінчила своє існування кайзерівська монархія, а 11 листопада 1918 р. у Комп'єні було підписано перемир'я, яке позначило кінець Першої світової війни. Німеччина визнала свою поразку, зобов'язалася вивести свої війська з окупованих територій, у тому числі з України.

Складне геополітичне становище Української Держави, безпосередня загроза агресії з боку більшовицької Росії з огляду на перспективи виводу німецько-австрійських військ спонукали уряд П.Скоропадського терміново вживати всіх заходів для збереження незалежності. Та лише наприкінці жовтня німці розв'язали руки гетьманові Скоропадському у його пошуках порозуміння з Антантою. Щоправда, на початку жовтня Антанта вже почала виявляти інтерес до України. Газета «Голос Рабочего» у ті дні повідомляла, що до Києва прибула військова місія США й очікується прибуття багатьох делегацій союзників. Окрім того, зазначалося в ній, прибулий з Ясс кур'єр доповів керуючому справами міністерства закордонних справ О.Платову про його контакти з представниками Антанти. З цього ж питання мав розгорнуту доповідь прибулий із Софії посол О.Шульгин¹⁰.

Німеччина й Австро-Угорщина у ті дні вже не перешкождали гетьманові П.Скоропадському у заходах якнайшвидшого встановлення відносин з країнами Антанти. У жовтні 1918 р. австрійський повірений у Києві доповідав своєму міністрові закордонних

справ, що гетьман посилено намагається вступити в контакти з представництвом США. На це міністр відповів: «Я повідомив гетьмана, що ми, в принципі, не проти того, щоб український уряд шукав контактів з Антантою»¹¹.

Уряд Гетьманату та його дипломатична служба докладали усіх зусиль, щоб після підписання 11 листопада перемир'я між Антантою і Німеччиною німецькі війська залишилися в Україні до сформування української армії. П.Скоропадський звернувся з офіційним проханням до Антанти пролонгувати присутність німецьких військ на деякий час. Зрештою, це збіглося з позицією союзників, які під час підписання перемир'я рекомендували Берліну залишатися на певний період в Україні. Така перспектива викликала занепокоєння більшовицького керівництва. Виступаючи на засіданні Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету, В.Ленін заявляв: «Англо-французи говорять – ми в Україну прийдемо, але поки там немає наших військ, ви, німці, не виводьте свої війська, а то... там візьме гору Радянська влада»¹².

П.Скоропадський намагався переконати союзників, що Україна проводитиме політику зближення з ними і допомога та підтримка дуже вигідна обом сторонам. Вагомим аргументом гетьмана були його контакти з Доном, останні переговори з генералом П.Красновим і розвиток зв'язків з Кубанню. Адже ці державні утворення становили основну антибільшовицьку військову силу на півдні Росії й разом з Україною могли суттєво вплинути на хід боротьби з Москвою, яку розгортала Антанта.

У ці напружені дні Берлін все ж вирішив вивести свої війська з України, хоча чимало впливових діячів, особливо серед військових, не підтримували цього заходу. Генерали Людендорф, Гофман, Гренер виступили проти негайного виводу війська, внаслідок чого Українська Держава втрачала незалежність. У цій ситуації 14 листопада 1918 р., як відзначав Д.Дорошенко, «не бачучи ніде опори не тільки для збереження Української Держави, але й для охорони краю від неминучої руйни, Гетьман зважився на дуже тяжкий крок, який йому в тих трагічних обставинах здався самотнім рятунок: на проголошення ідеї федеративного зв'язку з майбутньою більшовицькою Росією».

У Грамоті, по суті зверненні до українського народу, П.Скоропадський наголошував, що після закінчення світової війни у зв'язку з реальною загрозою втратити державність єдиний шлях для України, який підтримує Антанта, є федеративний союз з Доном, Кубанню та іншими народами Росії. Цей крок буде запорукою «забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах національно-державної самобутності».

Приймаючи таке неоднозначне рішення, П.Скоропадський вважав його швидше декларативним і скерованим на порятунок незалежності України, безборонної перед більшовицькою загрозою. Цим актом він, безумовно, схилив Антанту до визнання Української Держави. Крім цього, після відновлення небільшовицької Росії Україна відігравала б у ній надзвичайно важливу роль. І все ж чимало істориків вважають, що саме ця Грамота стала одним з найважливіших поштовхів до антигетьманського повстання.

Того ж дня гетьман доручив створити новий кабінет міністрів С.Гербелью – прихильникові орієнтації на Антанту. Міністром закордонних справ став Г.Афанасьєв. У першому документі, схваленому новим урядом як програму дій, ставилися завдання: відбудувати Росію на засадах федерації з умовою збереження Україною державності; забезпечити країну від анархії та більшовизму; на демократичних засадах провести вибори до Державного Союму; здійснити аграрну та інші соціальні реформи¹³.

Останні акції Гетьманату пожвавили його відносини з Антантою. У середині листопада маршал Ф.Фош, один з головних керівників антибільшовицької боротьби, доповідав президентові Ж.Клемансо, що в Україні створюється ситуація, яка сприяє розгортанню

військових операцій на півдні Росії з метою: 1) прикрити Україну від більшовицьких військ, що планують зайняти Київ і Харків; 2) зберегти порядок в Україні й надати їй можливість створити власне боєздатне військо; 3) через Україну встановити зв'язок з Доном, арміями П.Краснова і А.Денікіна, а також з Північним Заходом. Для реалізації цих завдань Ф.Фош пропонував встановити відносини з Україною, домовитися з її урядом про порядок і силу інтервенції, а також доручити загальне керівництво операціями в Україні командувачеві Дунайської армії дивізійному генералові Бертело, який має виставити на півдні України 12 французьких і грецьких дивізій¹⁴.

У листопаді 1918 р., особливо після початку антигетьманського повстання, Антанта поживала активність в Україні. Її чільний представник Е.Енно, який розташувався в Одесі, оприлюднив особливі претензії до німецького командування. Впродовж місяця він чотири рази звертався телеграмами до німців, де категорично заявляв, що Антанта визнає єдиний уряд в Україні, а саме П.Скоропадського. Всі питання військово-політичного характеру та проблема самовизначення мали бути розв'язані після прибуття військових сил країн Антанти до Києва.

22 листопада Е.Енно звернувся до уряду Гетьманату з телеграмою: «Антанта вирішила підтримати Київський уряд, а саме гетьманський уряд. Це робиться в надії на утримання порядку у краї аж до прибуття антантського персоналу. Армії Антанти прибудуть до Вашої країни не як вороги чи гнобителі, але як друзі народу, що боровся на нашому боці впродовж двох років». Водночас він знову звернувся до німецького командування і впливової у військах Ради солдатських депутатів, створеної у Києві. Е.Енно попередив, що Антанта підтримує владу гетьмана П.Скоропадського й закликав до приходу союзних військ підтримувати порядок¹⁵.

Проте Антанта з великим запізненням визнала де-факто Українську Державу і не вжила своєчасно реальних заходів для її підтримки. Німецькі війська в Україні не зреагували на заклики союзників, і за фактичної їхньої підтримки військам Директорії вдалося подолати опір гетьманців і оволодіти Києвом. 14 грудня Скоропадський зрікся влади і виїхав до Німеччини. Була відновлена Українська Народна Республіка на чолі з Директорією, а Українська Держава припинила своє існування. Вже 19 грудня УНР надіслала ноту державам Антанти, в якій поспішила заявити, що Україна не потребує їхньої допомоги і підтримки, чого домагався гетьман Скоропадський, і вимагає вивести їх війська за межі України. Так, поспіхом, уенерівське керівництво України обірвало досягнуті зусиллями гетьманської дипломатії порозуміння з провідними країнами Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ В'ячеслав Липинський: З епістолярної спадщини. – К., 1996. – 190 с.; *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле, 1914–1920. – Мюнхен, 1969. – 467 с.

² Див.: *Карпенко А.Е.* Иностранная военная интервенция на Украине, 1918–1920. – Харьков, 1966. – 51 с.; *Супруненко Н.И.* Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. – М., 1966. – 455 с.

³ *Веденєєв Д.В.* Дипломатична служба Української держави 1917–1923 роки. – К., 2007. – 261 с.; *Кучик О.* Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року) // Збірка науково-методичних праць. – Вип.V. – Львів, 1999. – С.68–81; *Реснт О.* Павло Скоропадський. – К., 2003. – 304 с.; *Солдатенко В.* Зовнішньополітичний курс гетьманської держави Павла Скоропадського // Україна дипломатична: Науковий щорічник. – К., 2004. – Вип.IV. – С.336–354; *Соловійова В.В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. – К.; Донецьк, 2006. – 394 с.

- ⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України). – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.17–20.
- ⁵ Там само. – Оп.3. – Спр.2. – Арк.51.
- ⁶ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. – Т.2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1930. – С.147.
- ⁷ *Деникин А.И.* Гетманство и Директория на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.; Л., 1930. – С.151.
- ⁸ ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.121. – Арк.8–9.
- ⁹ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. – С.409–411; *Городня Н.Д.* Позиція західних держав (США, Англії, Франції) щодо державності України // Питання нової та новітньої історії. – К., 1994. – Вип.40. – С.120–130.
- ¹⁰ Воля. – Відень, 1918. – 14 лист.
- ¹¹ Крах германской оккупации на Украине. – М., 1936. – С.178–179.
- ¹² Гражданская война на Украине 1918–1920 гг.: Сборник документов и материалов. – Т.1, кн.2. – К., 1967. – С.6.
- ¹³ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. – С.414–416.
- ¹⁴ Там само. – С.15–16.
- ¹⁵ *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С.166–168.